EMILE LARREREN *ENE ARTZAIN-ETXOLAK*

Nor Emile Larre, nolakoa haren liburua

Eskolako aulkietan euskara entzun ez genuenok, sarritan ibili gara noraezean, hizkera gozo eta jatorraren iturria non aurkituko. Azken urteotan, zorionez, euskarazko eskaintza nabarmen areagotu dela nonahi igar daiteke. Han-hor-hemenka, liburu, idatzi eta paper ugari ditu eskura oraingoan euskal irakurleak, non bazka eta zerekin ase egoki zertzeko. Aukeratu beharra, hortaz, lehen eskas eta urri zen euskal letren baratzean.

Badira, edonola ere, erruz argitaratzen diren horien artean, gozamenerako oparirik bizien direnak. Besteak beste, eta betebetean, Emile Larre apez baxenafarrak oraintsu ondutakoa : *Ene artzain-etxolak*. Antonio Zabalak esku trebez aurrera daraman *Auspoa* sailekoa dugu hori. Sail horren titulu-hurrenkera osatzera dator kimu berria eta, zalantzarik gabe, ale baliotsua eta gomendagarria.

Izena bera esanguratsu oso Larreren liburuan. Sortzez baigorriarra da Emile Larre, "Belarria" etxekoa (1926). Izatez, bere baitara ezaugarri asko biltzen dituen euskaltzalea dugu. Apez, euskaltzain, kazetari, bertsolaritza sustatzaile... horiek guztiak gehitu ahal izango genizkioke euskal idazle horren biografiari, euskalgintzan gauzatu duena taxuz adieraztekotan. Argigarri, beharbada, Pablo José Aristorenaren hitzak. Artezki laburbildu du hark Larreren izatea, baxenafarraren goitik beherako argazkia eginez: "*Lafitteren ume, Ipar Euskal Herriaren ezagule,*

"Herria" astekariko zuzendari, euskaltzain oso, Irisarriko erretore eta bertsularitzari buruz, Hernandorenarekilan hasi eta gero bertsularier erakatsiz eta saioak antolatuz ibili den gizon hunen irudia , bere osotasunean baxenafartar eskualdun fededun baten irudia da. Eskualdun eta fededun! Emilek Xalbadorrez erran zuena Emilez erraten ahal da: 'Ez da gizon horrentzat bizia josteta bat eta ez du ezer axalez eta arinki harzen' " (*Nafarroako Bertsolaritza*, 72. or.)

Zer ekarri du Emile Larre euskaltzainak bere paper multzo horretara? Zehatz esanda, autobiografia egin digu Larrek, aldi berean ere Euskal Herriko Iparraldearen azken berrogeita hamar urte gogora ekartzen dituela. Aise ibili da gertakaririk gertakari, lantzean behin *ni*ka, gehienetan *gu*ka. Belaunaldi baten tankera ote? Norbanakoaren gainetik herri sona nagusi baigorriarrarentzat? Edonola ere, urte luze, korapilatsu eta eztabaidatsuak izan dira horiek Euskal Herriaren historian. Euskal gizarteak sekulakoak ezagutu ditu Larre apeztu zenetik (1951). Elizarekiko atxikimendua arras bestelakotuta dago gure artean, euskal gizartearen balioak eta ikuskerak errotik aldatu dira. Duela mende erdi pentsaezinak ziren hainbat alorretan egundoko aurrerakadak izan ditu euskarak. Gazi-gozoek, hala ere, hortxe diraute, denon begi-bistan eta gure lanerako akuilu-gai.

Horiek lirateke, gaingiroki bederen, Emile Larreren ekarria laburbiltzen dutenak: elizaren bizitza, euskara eta euskal gizartearen ardura eta zer esanik ez, bertsolaritza edota pilota zaletasuna. Horiek —eta beste asko ere— liburu horretan ditu azalduak irakurleak. Artean ere, lehen esan legez, Ipar Euskal Herrikoaren historia bilakaera.

Horretan ematen du kontu Emile Larrek. Kontu zehatz eta xehea, ondo neurtua, autobiografiaren bidez sumatzen ditugulako aspaldiko eta oraingo euskal gizartearen on-gaitzak eta gorabeherak. Lekuko aparta dugu horretan Larre, herririk herri kezka pisutsuak eraman baititu apezgoaren bidetik, euskaltzaletasunaren grinarekin batera. Horiek guztiak islatzen dira *Ene*

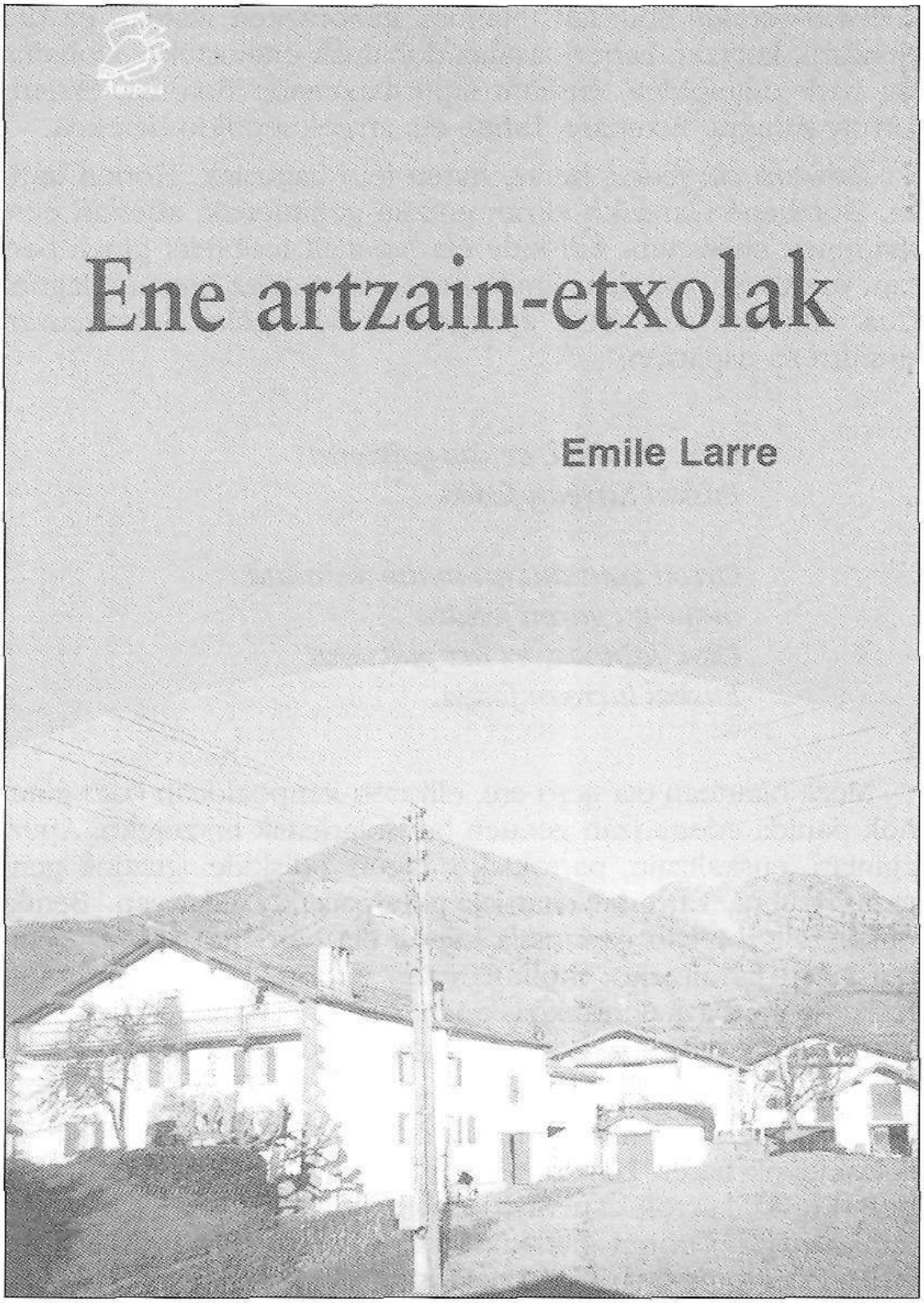
Ene artzain-etxolak
Emile Larre

artzain-etxolak liburuan. Mamiaz ganorazkoa izateak ez dio graziarik kentzen Larreri, azalaz dohainak erakusteko. Dohaina du hark esamoldea, euskara lapur-baxenafar dotorea, Hiriart-Urruty zaharra, Etxepare, Lafitte eta antzekoen ildo berekoa.

Eskuara eta fedea, beraz, haren lelo nagusiak. Horien harira, Donibane Garaziko elizan entzun genituenak, abeslari euskaldunen ahotsetan. Adiskide eta lagunak inobreka ginen bertan, uztailaren zortzian. Emile bera, beste apez batzuek lagundua, aldarean zen, bere apezgoaren berrogeita hamargarren urteurrena ospatzen:

Otoi, Jainkoa, ez utz galtzerat
Euskal lurrean fedea.
...
Orroit zoin duzun maite mundua,
maite gu garen jendea.
Otoi, Jainkoa, ez utz galtzerat
Euskal lurrean fedea.

Meza bitartean eta gero ere, elizaren kanpoaldean batu ginenok parada ederra izan genuen bertsolarienak entzuteko. Apez, agintari, euskaltzain, parrokiako, lagun, adiskide...guztiok gentozen batera, Larreren ekarriak goraipatzeko aldartean. Berak, ohi bezala, bereari garrantzia kendu eta herriaren alde lan egiten sutsu jarraitzeko aholkularitzan jardun. Horren ondoren, bazkaria eta bazkalondokoa, opari, bertso eta abarrek hornitua. Festa egun ederra, bai horixe!, Garazin ospatu genuena.

Itzulian, Bizkai aldera automobilez abiaturik, hizpidea, behin eta berriro, harengana zetorren. Fedea ikusten genuen solaskideok haren zuztarra. Fede horren itzalpean egin du lan beti Emile Larrek. Lurrari atxikia, euskaldunei lotua eta Jainkoari fio. Ororen gainetik, esan dezagun argi, euskara eta fedea estekatu nahia. Esanaz eta isilaz, ahoz nahiz lumaz.

Lehena: apezgai baten kezkak

Ahozkotasun horretan gauzatu ditu bere zerak Emile Larre apez euskaldunak euskal herri askotan. Apez laguntzaile, bikario edo erretore, horra Larreren egitekoa, Hazparnetik Donibane Garazira, Aiherra, Irisarri eta beste batzuk barne. Horretarako ere, apezgai zela eta ikasketak egin bitartean, euskal solasak ezin baztertu. Antzerki lanak eta euskal pilota, esaterako. Esku oneko pilotari izan eta haren partidak beti kezkati, Larreren pilota trebetasunaren kexu.

Bazuen, alabaina, Emile Larrek osterantzeko helbururik, Baionako Seminario ordu gogor eta lazgarrietan. Hala dio berak: "*Bainan, zinez, zertako da apeza? Apezaren lanetarik bat da bakarrik mezaren emaitea, haundiena balinbada ere. Beste eginbide bat badu apezak, erakasle lana. Eta erakasteko, behar da jakin. Horra nolaz diren bilakatu apezgaitegiak eskola-etxe. Semenarioan zertan ari? Ikasten, bixtan dena, gogoeta ea otoitzarekin orobat*". (*Ene artzain-etxolak*, 195. or.)

Hango ikasgeletan bereganatu zuena ere, erabat askatzailea: "*Libertate bai ikasi dugu semenarioan, eta biba libertate hori! Neure buruaren jabe eta beti zerbaiten meneko. Aprendizgo bat hori ere. Denbora galtze ainitz egin dut semenario haundiko lehen denboretan... hastean, denboraren kudeatzen ikasi artean*". (*Ene artzain-etxolak*, 197. or.)

Aldiak, hala ere, aldatzen doaz. Apezgai kopurua urritu, apezgaitegia hustu...Euskal Herrian oraintsu arte ezagutu ditugun arazoak dira. Seminario etxea saldua ere, Larrek beti izan du haren aurrean oroimin zirraratsua, gazte denborako urteen minberatasuna: "*...Guk dugu bakarrik, gure urte hoberenak, gazte denporan alabainan, hortxetan iragan ginituenak, bihotzan ximiko bat senditzen , noiz edo noiz hor gertatzen girelarik biltzarre batean, edo berdin ikuska, non ez den kanpotik lepoa luzaka...*" (*Ene artzain-etxolak*, 200. or.).

Seminario urteak joanak, apez lana eta esan legez, herri euskaldun anitzetan haren eragina ere. Aipa dezagun, lan ho-

rren lekukotza ederra emateko, *Aiherra, Nafarroaren leihoa,* herri horren ipi-apak bildu zituen liburu gozagarria. Apezgoaren lanetan ere, ezin isilean utz liturgia euskaratzeko batzordean parte hartu izana. Badu euskarak, lan horri esker, elizaren liturgia emateko molde eitezkoa.

Erretore jada, Emile Larre bertsotarako zaletasunak du hartua. Eliza kantikak ere asmatu ditu. Bertsotan diharduela, hona hemen haren irtena, berrogeita hamar urte apeztu zela Oillarburu Arnegiko erretorea:

Berrogoita hamar urte, xuxen dut ustez kondatu
Arnegiko erretor hau zela apez ordenatu
Lehenik beste hogoi bat urtez sail berrian zen moldatu
Holaxe baitzen gamartiarra Arnegikotzat trebatu

(Ene artzain-etxolak, *343.or.)*

Oraina: kazetari baten grinak

Ahoan bilorik ez eta ahozkotasun horrek dakar, bestalde ere, idatzizko premiarik. Emile Larreren kasuan kazetaritza da ereduzko alorra. Kazetaritzari bagagozkio, izena berehala datorkigu belarrira, Euskal Herriko Iparraldean bederen. Izen hori HERRIA da. *Eskualduna* kazeta zaharraren ostean, Lafitte zenak sorturiko kazeta izan du zuzendaritzapean Emile Larrek, azken hogeita hamar urteotan.

HERRIA zer eta nolakoa den zehazterik balego, lehen puntua zera litzateke: urte luzeetan berori izan da eta orain ere bada mugaz haraindiko euskal kazetarik zabalduena eta preziatuena. Herririk herri bildutako albisteak, artikulu solteak, editorialak, mugaz honaindiko informazioak...halakoak erabili ditu HERRIAk, bere inguruan euskal idazle eta irakurle andana batzeko. Idazle ahalmentsuak, euskara noranahi barreiatu dutenak eta egun ere, euskararen tradizio idatziarekin lokarri sendoak gordetzen dituenak.

Idazle horietarikoa dugu Jean Hiriart-Urruty hazpandarra, Abituenean jaioa eta Larreren apezgokidea. Hiriart-Urruty za-

harraren ilobasoa, eta haren bidetik ere, euskal idazle bipila. Zahartzarorik gabe hil zen honek, antza denez, inbidiarik ez, euskalgintzaren joranetan, odol bereko asabari. Hiriart-Urrutyk misionest joateko baimena erdietsi eta Larreri eskatu zion HERRIA aldizkariaren zuzendaritzaz jabetzeko. Honen ihardespena baiezkoa izan eta 1969. urtean Larre dugu zuzendari: *"Hartu nuen beraz 1969 an HERRIA kaseta Hiriart-Urrutyren eskutik, hura joaitean eta nik baia eman Irisarrirateko"*. (*Ene artzain-etxolak*, 292.or.)

Abittuk (hala esaten zioten hazpandarrari bere lagunek) HERRIA astekarian argitaraturiko artikulu sortak, liburu eder eta mamitsuetan bildu zituen Larrek. *Jauna dut argi I eta II, Fedea gidari*...besteak beste, horren lekuko, euskara eder eta jorian idatziak. Adiskideaz mintzo dela, goresmen urririk ez: *"Jean Hiriart-Urruty dugu hor eliza-sailaren gogoetalaria.*

HERRIA kasetan.

Badakigu irakurle zenbaitek hori dutela lehenik iresten, baieta beste asko herritarrek pikaturik beiratzen ere dituztela, laugarren orrialdean, aste bat hutsik gabe, idatziak diren artikulu ohargarriak". (Aitzin-solasa, *Fedea gidari*).

HERRIAren inguruan ere, hamaikatxo ekimen, liburu eta argitalpen. Oroz lehen, Iparraldeko kultur sarea, euskararen kezka duenak bertan habia-leku abegikorra izan dezan. Langintza horretan ari izan eta ari zaigu Larre. Beti ez, ordea, baldintzarik onenetan. Gogo zabal, sosak urri. Ekonomiaren indarrak beti eragin du larritasuna, euskal kazeta behar den moduan astero-astero kaleratzeko. Zailtasunen jakitun da Larre: "*Banakien segur euskaldunen bihotzak zuela bere kar guziaz bizirik atxikia beti ere gure euskaldun kaseta, sekulan kasik beste nehoren diruen ondotik ibili gabe: lehenago eliza-bortetan salduz eta gero-ta-gehiago, irakurleen urte-sariaz bizi, dirua eskastearekin zenbait sos paga-araz, nahiz sos guti beti ere, eta hola bizi zen HERRIA...".(Ene artzain-etxolak,* 183.or.)

HERRIAn bertan, *E.L.* hizki larri horien azpian, Emile Larreren idazluma. Testu luze eta editorialak, azken aldiotan Dirasar kazetari puntarengoarekin txandan emanak. Betiere, gogotsu eta erakusle, nonzeberri soil baino gehiago, aldez eta moldez. Unean-unean ere, tanta gozoak. Noizean behin, irrisolaserako puntua, ironia fin batez jantzia. Gai pisutsuetan ziur eta tinko, esku fineko azalpen emaileari dagokion moduan.

Geroa: euskaltzale baten gogoetak

Iragana dela eta, Emile Larre, urteak gorabehera, ez da joanari begira dauden horietarikoa. Aurrera doa, jakin dakielako garaiok irteera berriak eta bestelakoak galdatzen dituztela. Aurrekoari eutsi dio. Etortzekoari eutsiko ahal? Larrek itxaropentsu ikusten du gerogarrenekoa, euskaldunek euskara aintzakotzat hartuz gero: «*Eta beraz, zertako ez diot gure herri huni aurpegira botako bekoz beko egia: nolaz ez dute berek senditzen herri huntako kargudun eta burasoek eta ere gure gazte*

eskolatuek halaber Ondare horren zaintzeko Eginbidea? Herri hau gure Ama balinbada, zer pentsa bere Ama maite ez duten haurrez?...» (*Ene artzain-etxolak*, 188. or.)

Kontu sakona horixe! Larrek ere, bizitzaren joan-etorrietan, aldaketak gogoratzen dizkigu: «*...hain dira gauzak aldatu, eta beti aldatzen ari, egungo gizonaren epe laburrean!*» (*Ene artzain-etxolak*, 329. or.)

Aitortzaren ondoan, bihotzaren hustuketa, euskaltzaletasunaren adierazle, bizitzari zor diona haztatu guran: «*Zor horren bihotzez betetzeko, hautatu dut euskara liburu huntan: hura nuelakotz ene hezur, haragi eta bihotzeko mintzoa...*» (*Ene artzain-etxolak*, 329. or.)

Gizonaren izatea ere, funtsezkoa Emile Larrerentzat. Berak berea egin du. Hori du erakusgai, liburuaren azken esamoldeetan: «*...Ez da gizonik bi bide batean eraman ditzazkeenik, ezeta sobera aldaketa egin dezakeenik ere. Nik hori nuen, eta dut, neurea. Zuk juja, irakurlea, nola betetzen dudan neure hori eta, dugunetik, goazen engoitik aitzina, zoin gure munduko etxoletan*». (*Ene artzain-etxolak*, 330. or.)

Apezak azken hitza bere. Hori da esaera zaharra. Hori berori gogoratu zigun Emile Larrek, sermolari lanetan, bere apezgo-urteurrenaren prediku gozatsuan. Esana aintzat hartu eta ekinean jarraitzekoa ikusten dugu guk harena, Emile Larrek bere azken hitza esan ez digulakoan. Zain gaitu, HERRIA astekarian urte luzeetan agertu dituen testuak libururaturik ikusteko. Biba zu, adiskide, eta betoz lehenbailehen zureak, beharbeharrezkoak baititugu !

Andres Urrutia